

Sünen Eserleri Bağlamında Ebû Dâvûd ve Tirmizî'nin İttifak Ettikleri Fıkîhî Görüşlerin Bir Kısımına Genel Bakış

Mustafa AKGÖZ

Dr. TC. Diyanet İşleri Başkanlığı

ORCID: 0009-0004-1795-4270

E-mail: mumakgoz@gmail.com

ROR ID: 007x4cq57

Öz

Hicri III. yüzyılda hadis ilminin önemli isimlerinden olan Ebû Dâvûd ve Tirmizî, İslâmî ilimlerin birçok dalında temayüz etmiş alimler olarak öne çıkar. Bilhassa telif ettikleri sünenleri hem kendi dönemlerinde hem de sonraki dönemlerde kıymetli birer hadis eseri olarak dikkatleri çekmiştir. Bu iki musannif, hadis alanındaki ilmi birikimlerinin yanı sıra fıkîh ilmiyle de ön plana çıkan fakîh muhaddislerden oldukları söylenebilir. Yaşadıkları asrın önemli simalarından olan bu muhaddisler, telif ettikleri sünenlerinde sadece hadisleri toplayıp bir araya getirmekle kalmamışlar, yeri geldikçe ilmi birikimlerinin neticesi olarak fıkîhî görüşlerini belli şartlar çerçevesinde eserlerine yansıtmaya çalışmışlardır. Tabii ki bu fıkîhî görüşlerini ortaya koyarken de eserlerini tamamen görüşleriyle doldurmaktan kaçınarak sünen türünün aslına sadık kalmaya çalıştıkları görülmektedir. Çalışmada bu iki muhaddisin ilmî birikimlerinin neticesi olarak eserlerinde ittifak ettikleri fıkîhî görüşlerin neler olduğu ve hangi usulle görüşlerini ortaya koydukları belirlendikten sonra bu görüşlerinin değerlendirilmesi yapılarak bir nevi ehl-i hadisin yapısal özellikleri ortaya konulmaya çalışılacaktır. Ancak çalışmada -makalenin sınırlılıklarından dolayı- bu iki muhaddisin ittifak ettikleri fıkîhî görüşlerin bir kısmına değinilmek zorunda kalınacağı bilinmelidir. Makale, geçmişten günümüze sünenleri üzerine çokça çalışmalar yapılan bu iki muhaddisin ittifak ettikleri fıkîhî görüşleri yan yana getirmesi açısından bir ilk olma özelliği taşıdığı söylenebilir.

Anahtar Kelimeler:

İslam Hukuku, Fıkîh, Hadis, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Sünen

Atıf / Cite As Akgöz, Mustafa. "Sünen Eserleri Bağlamında Ebû Dâvûd ve Tirmizî'nin İttifak Ettikleri Fıkîhî Görüşlerin Bir Kısımına Genel Bakış". *Bitlis İlahiyat Dergisi* 13 (Haziran, 2025), 135-156.
<https://doi.org/bider.vi.1663844>

Süreç Takvimi	Geliş Tarihi: 23/03/2025	Kabul Tarihi: 23/05/2025	Yayın Tarihi: 15/06/2025
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu beyan olunur. Bu Makale, "Ebû Dâvûd'un Sünen'indeki Fıkîhî Görüşleri" başlıklı (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2004)'ten üretilmiştir.		
Makale Türü	Araştırma Makalesi		
Etik Kurul İzni	Çalışma etik kurul kararına gerek duyulmamıştır.		
Değerlendirme	Çift Taraflı Körleme / En az İki Dış Hakem		
Benzerlik Taraması	Ithenticate/Turnitin/İntihal.net		
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.		
Telif Hakkı - Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır		
Etik Beyan	bider@beu.edu.tr		

An Overview of Selected Jurisprudential Agreements Between Abu Dawud and Tirmidhi in the Context of Their Sunan Works

Mustafa AKGÖZ

Dr., Directorate of Religious Affairs of Türkiye

ORCID: 0009-0004-1795-4270

E-mail: mumakgoz@gmail.com

ROR ID: 007x4cq57

Abstract

In the 3rd century AH, Abu Dawud and Tirmidhi emerged as two prominent scholars in the field of hadith, making notable contributions across various branches of Islamic sciences. Their sunan collections were highly esteemed both in their own time and in later generations, becoming foundational texts in hadith literature. In addition to their expertise in hadith, both scholars were also jurists who integrated legal perspectives into their compilations. While staying faithful to the core structure and purpose of the sunan genre, they occasionally included jurisprudential commentary, reflecting their scholarly insight without transforming their works into legal treatises. This study aims to examine a selection of the legal views upon which Abu Dawud and Tirmidhi agreed, as presented in their sunan, and to explore the methodology they employed in expressing these views. By doing so, the study sheds light on the legal reasoning approach of the ahl al-hadith tradition. Due to the scope of this article, only a limited number of these shared views will be discussed. Nevertheless, this work may be considered a pioneering effort in systematically bringing together the jurisprudential agreements found in the sunan works of these two widely studied hadith scholars.

Key Words:

Islamic Law, Figh, Hadith, Abu Dawud, Tirmidhi, Sunan

Cite As / Atıf Akgöz, Mustafa. "An Overview of Selected Jurisprudential Agreements Between Abu Dawud and Tirmidhi in the Context of Their Sunan Works". *Bitlis İlahiyat Dergisi* 13 (June, 2025), 135-156. <https://doi.org/bider.vi.1663844>

Article Type	Research Article
Timeline	Received : 23/03/2025 Accepted: 23/05/2025 Publication Date: 15/16/2025
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed in this study. This article is derived from the doctoral dissertation titled "The Juristic Opinions in Abū Dāwūd's Sunan" (PhD Dissertation, Ankara University, 2004).
Ethics committee	No ethics committee approval was necessary for this study.
Ethics Committee Approval	Ethics committee approval was not required for this study.
Peer-Review	Double anonymized – At Least Two External
Plagiarism Checks	Ithenticate/Turnitin/İntihal.net
Conflicts of Interest	The aauthor(s) has no conflict of interest to declare.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.
Complaints	bider@beu.edu.tr

Giriş

İslam hukukunda kaynak değeri açısından Hz. Peygamber'in sünneti Kur'an'dan sonra ikinci sırada yer alır. Dolayısıyla sahâbe döneminden itibaren sünnet, toplum nezdinde kendisine devamlı surette başvurulmuş bir kaynak olmuştur. Sahâbîler kendi aralarında çözemedikleri bir mesele ile karşılaştıklarında hemen konu hakkında Kur'an'ın bir hükmü varsa onu uygulamışlar, eğer bu sorunun çözümünü Kur'an'da bulamamışlar ise bu defa sünnete yönelerek orada hükmü aramışlardır. Daha ilk dönemlerden itibaren sünnetin bu özelliğinden kaynaklı olarak sahâbeden yazma faaliyetine başlayanlar olmuş ve daha sonra bu faaliyetler giderek artmıştır.¹

Hicri II. asırdan itibaren hadis ilminde belli alanlarda birçok türde eserler oluşturulmaya başlanmıştır.² İşte bu tasnif çeşitlerinden biri de sünen türü olarak ortaya çıkmıştır. Sünenler, müçtehit alimlerin fikhî görüşlerinin kaynağı olan ahkam hadislerinin bir araya getirildiği eserlerdir.³

Hicri II. yüzyılda tasnif edilmeye başlanılan bu tür hadis kitaplarının en güzel örnekleri bir asır sonra görülmeye başlanmıştır. Nitekim bu asırda sünenler oldukça yaygınlaşmış olmasına rağmen bilhassa Dârimî (ö. 255/869), Ebû Dâvûd (ö. 275/889), Tirmizî (ö. 279/892), Nesâî (ö. 303/915) ve İbn Mâce'nin (ö. 273/887) telif ettikleri sünenler büyük bir şöhrete kavuşmuştur.⁴ Bu asır, hadis tarihinde bazı araştırmacılar tarafından "altın çağ" olarak adlandırılan hicri III. yüzyıl olmuştur. Bu dönemin bir diğer özelliği ise daha sonraları "Kütüb-i Sitte" olarak isimlendirilecek olan meşhur külliyyatın telif edilmesidir.⁵ Bu külliyyat içerisinde kendisine yer bulan bazı müellifler fikhî çıkarımlarını eserlerinde yer yer belirtmeye çalışmışlardır.⁶ Eserlerinde ortaya koydukları bu fikhî icthatlarından dolayı Kütüb-i Sitte müelliflerinin mezhebî bir mensubiyetlerinin olmadığını, dolayısıyla onların ehl-i hadis olarak her birinin muhaddis-fakîh olduğunu ifade edenler de olmuştur.⁷ Nitekim Buhârî'nin (ö. 256/870) kendi fıkıh anlayışını bilhassa bab başlıklarında ortaya koyması,⁸ Ebû Dâvûd⁹ ve Tirmizî'nin¹⁰ fikhî görüşlerini sünenlerine belli usuller çerçevesinde

¹ Talat Koçyiğit, *Hadîs Tarihi* (Ankara: A.Ü.İ.F. Yayınları, 1977), 30-68; İsmail Lütfi Çakan, *Hadis Edebiyatı* (İstanbul: M.Ü.İ.F.V. Yayınları, 2013), 36-43.

² Mücteba Uğur, *Hadis İlimleri Edebiyatı* (Ankara: TDV Yayınları, 1996), 12-19; Çakan, *Hadis Edebiyatı*, 42-43.

³ Koçyiğit, *Hadîs Tarihi*, 242.

⁴ Bekir Kuzudişli, *Hadîs Tarihi* (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2019), 191.

⁵ Koçyiğit, *Hadîs Tarihi*, 242-260; Uğur, *Hadis İlimleri Edebiyatı*, 19-26; Raşit Küçük, "İsnad", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/157; H. Musa Bağcı, *Hadis Tarihi (H. İlk Üç Asır)* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2009), 209.

⁶ Kuzudişli, *Hadis Tarihi*, 191.

⁷ M. Yaşar Kandemir, "Tirmizî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/202.

⁸ Nureddin İtr, *el-İmâmü't-Tirmizî ve'l-Müvâzenetü beyne Câmiihî ve beyne's-Sahîhayn* (y.y.: Matbaatü Lecne et-Te'lîf, 1390/1970), 49; M. Yaşar Kandemir, "el-Câmiu's-Sahîh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/115; Hamit Sevgili, *İmâm Buhârî'nin Fıkıh Anlayışı* (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015), 33.

yansıtması bu duruma örnek teşkil etmektedir. Kütüb-i Sitte müelliflerinin bu özelliklerinden dolayı hiçbir mezhebin mukallidi olmadığını savunanlar olmuştur.¹¹ Nitekim konu hakkında açıklama yapan İbn Teymiyye (ö. 728/1328), Buhârî ve Ebû Dâvûd'un müctehit alimlerden; Müslim (ö. 261/875), Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce'nin ise ehl-i hadis alimlerden olduğunu ifade ederek bu müelliflerin fikhî yönleri hakkında açıklamada bulunmuştur.¹²

Muhaddis-fakîhler, eserlerini telif ederken sadece hadisleri bir araya getirme düşüncesiyle hareket etmemişlerdir. Onlar, re'y ve kıyasın çokça öne çıktığı kendi dönemlerinde hadislerle fıkıh geleneğini canlı tutmaya çalışarak bir nevi re'y taraftarlarına karşı hadise dayalı fikhî ön planda tutmaya çalışmışlardır.¹³ Bu şekilde tasnif edilen câmi' ve sünenler, hadis eserleri olarak kabul edilse de müellifinin fikhî görüşlerini barındırması açısından önemlidir. Ancak bazı musannifler kendi fikhî görüşlerinin eserlerinde geçmesini hoş karşılamamışlardır.¹⁴ Bundan dolayı fikhî istinbatta bulunurken kendine has yöntemler belirlemeye çalışmışlardır. Nitekim kitabın tertibini oluştururken veya hadislere bab başlığı belirlerken fikhî görüşlerini ortaya koymaya çalışmışlardır.

Muhaddis-fakîhlerden olan Ebû Dâvûd ve Tirmizî muasır iki muhaddis olarak sünen türü eser telifinde meşhur olan alimlerden olmalarının yanı sıra fikhî bilgilerini sünenlerine yansıtmışlardır. Bu muhaddisler, re'y ve kıyasa (fikhü'r-re'y) karşı fikhü'l-hadisi savunmuşlar¹⁵ ve eserlerinde yer yer hadislerden çıkarılacak hükümlere işaret etmişlerdir. Belirledikleri hükümleri ortaya koyarken de belli usuller çerçevesinde hareket etmeye çalışmışlardır. Böylece re'y düşüncesine sahip müctehitlerin kendi fikhî çıkarımları için delil gösterdikleri hadislerin hangi yönlerden zayıf olduklarını da belirtmekten geri durmayarak kuvvetli olan hadise göre hüküm verilmesi gerektiğini ortaya koymaya çalışmışlardır. Bu makalede ehl-i hadis alimlerden olan zikrettiğimiz iki muhaddisin sünenlerinde ittifak ettikleri fikhî görüşlerin varlığı araştırılarak nasıl

⁹ Durak Pasmaz, "Ebû Dâvûd ve Sünen-i", *Diyanet ilmi Dergi* XXII/1 (1986), 32; Muhammed b. Lutfi es-Sabbağ, "Ebû Dâvûd Hayatühü ve Sünenühü", *Mecelletü'l-Bühûsi'l-İslamiye* 1/1 (1394), 320-322; Mehmet Dinçoğlu, *Ebû Dâvûd'un Sünen-i -Kaynakları ve Tasnif Metodu-* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020), 311-313; Kuzudişli, *Hadis Tarihi*, 197.

¹⁰ Hikmetullah Ertaş, *Fıkıh Mezhepleriyle Karşılaştırmalı Olarak Tirmizî'nin Hukukçuluğu* (Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 15-20; Oğuzhan Yıldız, *Tirmizî'nin Cami'inde Fikhü'l-Hadis ve Fakih Muhaddisler* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 32-36, 48-54.

¹¹ Kandemir, "Tirmizî", 41/202.

¹² Ebû'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî İbn Teymiyye (ö. 728/1328), *Mecmûu Fetâvâ* (Suudi Arabistan: y.y., 1425), 20/40.

¹³ Kuzudişli, *Hadis Tarihi*, 137. Hicri III. asırda sünen türü hadis mecmualarının arttığı görülmektedir. Esasında bu durum re'y taraftarlarına karşı alınan bir tedbir durumu olduğu şeklinde açıklamalarda bulunan araştırmacılar olmuştur. Nitekim bu isimlerden olan Ali Yardım konu hakkında şu açıklamayı yapar: "Sünen'ler re'y taraftarlarına - bir nevi- reaksiyon olarak tasnif edildikleri için, plânları, fıkıh kitaplarının plânına göre tertib edilmiştir. Herhangi bir fıkıh kitabının fihrisi ile rastgele bir Sünen'in fihrisi karşılaştırılırsa, tertib ve muhtevâ bakımından her ikisinin de birbirinin aynı olduğu görülür. Ancak, fıkıh kitaplarında müctehid ve fakihlerin sözlerinin yer almasına karşılık; Sünenler, Hazreti Peygamber'in hadislerinin, kısmen de ashâb ve tâbi'ün fetvâlarının toplanmasından meydana getirilmiştir. Başka bir deyişle; Sünenler, hadislerle yazılmış birer fıkıh kitabıdır." Ali Yardım, *Hadis* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, 1984), 2/78.

¹⁴ Yıldız, *Tirmizî'nin Cami'inde Fikhü'l-Hadis*, 32-33.

¹⁵ Mehmet Görmez, "Fikhü'l-Hadis", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/547-548.

bir yöntemle fikhî ictihatta bulundukları saptanmaya çalışılacaktır. Böylece hadis ilimlerinde meşhur olan Ebû Dâvûd ve Tirmizî'nin fikhî yönleri incelenmiş ve hadis ilmi yanında fıkıh alanındaki görüşleri de ortaya konulmuş olacaktır.

1. Ebu Dâvûd'un Hayatı

Asıl adı, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî olan Ebû Dâvûd h. 202/ m. (817-818) tarihinde Sicistan'da doğdu. Kendisi Yemen'de bulunan Ezd kabilesine nispeti dolayısıyla Ezdî, doğduğu yere nispetinden kaynaklı olarak Sicistânî veya Siczî olarak adlandırılmıştır.¹⁶ Sicistan'da Ebû Dâvûd'un ailesine ait olan vakıfları bulunması da onun köklü ve zengin bir aileden geldiğini göstermektedir. Muhammed b. Eş'as ismindeki ağabeyi ile ilmi seyahatleri beraber gerçekleştirmişlerdir.¹⁷ Yine Ebû Bekr künyesiyle tanınan Abdullah isminde bir de oğlu olup kendi künyesine nispetle İbn Ebû Dâvûd (ö. 316/929) olarak kaynaklarda geçer.¹⁸

Ebû Dâvûd hadis ilmini tahsil için uzun yolculuklar yapmış, oğlu İbn Ebû Dâvûd ve Muhammed b. Eş'as'ı da yanına alarak hadis öğrenmelerini sağlamıştır. Bu ilmî seyahatlerinde bilhassa döneminin önde gelen ilim merkezleri olan şehirlerde uzun yıllar kalarak hadis çalışmalarında bulunmuştur. İlk ilim tahsiline ise İslam tarihi açısından önemli isimlerin yetiştiği bir bölge olan Sicistan'da başlamıştır.¹⁹ Kûfe'yi h. 221 tarihinde ziyaret eden Ebû Dâvûd burada hadis yazımında bulunmuştur. Bağdat'a çok defa seyahatte bulunmuş ve seyahatlerinden birinde Emîr Ebû Ahmed el-Muvaffak (ö. 278/891) kendisini ziyaret etmiştir. Emîr, onu Basra'ya davet ederek orayı ilmi yönden kalkındırmasını istemiştir.²⁰ Bağdat'ı ziyaretleri esnasında Ahmed b. Hanbel'den (ö. 241/855) fıkıh ve fıkıh usûlü konularında dersler almış ve bu derslerdeki meseleleri "*Mesâilü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*" başlığı altında telif etmiştir. Emîr'in bu davetine kayıtsız kalamayan Ebû Dâvûd, Basra'ya gelerek vefatına kadar burada kalarak ilmî araştırmalarına devam etmiştir.²¹ Bu ziyaretlerinde en çok kaldığı yer Tarsus olup bu bölgede yirmi yıla yakın süre

¹⁶ Abdurrahman İbn Ebî Hâtim Muhammed b. İdris er-Razi, *Kitabü'l-Cerh ve't-Ta'dil* (Beyrut: Daru İhyai't-Türasi'l-Arabî, 1371/1952), 4/101-102; Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdât ev Medineti's-Selam*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Dârü'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1422/2001), 10/75; İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî, *el-Muntazam fî Târîhi'l-Mulûk ve'l-Umem*, thk. Muhammed Abdulkâdir Atâ - Mustafa Abdulkâdir Atâ (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1412/1992), 12/268; Ebû'l-Abbâs Şemsüddin Ahmed b. Muhammed b. İbrahim İbn Hallikân, *Vefayâtü'l-A'yân ve Enbau ebnâi'z-Zaman*, thk. İhsan Abbas (Beyrut: Darü Sadr, 1972), 2/405

¹⁷ Hatîb el-Bağdadi, *Târîhu Bağdât*, 10/75-81; Ebû Abdillâh Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, thk. Şuayb el-Arnaûd, vd. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1413/1993), 13/203-221.

¹⁸ Ebû Abdillâh Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *Tezkiratü'l-Huffâz*, thk. Zekeriyâ Umeyrât (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1998), 2/235-236.

¹⁹ M. Yaşar Kandemir, "Ebû Dâvûd es-Sicistânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/119-120.

²⁰ Hatîb el-Bağdadi, *Târîhu Bağdât*, 10/77.

²¹ Kandemir, "Ebû Dâvûd es-Sicistânî", 10/120.

ikamet ederek dört bine yakın hadis yazmıştır.²² Bu ilim merkezlerinin yanı sıra Şam ve Mısır'a da ilmi seyahatte bulunmuştur.²³ Kendisinden birçok alim faydalanmış, oğlu İbn Ebû Dâvûd, Tirmizî, İbn Ebû'd-Dünyâ (ö. 281/894), Nesâî, Abdân el-Ahvâzî (ö. 306/918), Zekeriyâ b. Yahya es-Sâcî (ö. 307/920) ve Ebû Bekr el-Hallâl (ö. 311/923) gibi alimler ondan ilim tahsil etmişlerdir.²⁴

Ebû Dâvûd'un hadis ilmindeki şöhretini ve üstünlüğünü vurgulamak için alimler ona "el-imâm, el-hâfız, muhaddisü'l-Basra" gibi unvanlar vermiş, muasırı olan alimlerden olan muhaddis İbrahim b. Uvreme el-İsfahânî ve muhaddis-fakîh Ebû Bekr b. Sadaka onun hakkında övgüde bulunmuşlardır.²⁵ Yine döneminin önde gelen alimleri onun hadis ilminde üstün bir seviyeye ulaştığını ifade etmekten geri durmamışlardır. İlmi donanımının yanı sıra zühd ve takva hayatında önemli bir yer tutmuştur. O, bu özelliklerinden kaynaklı olarak *Sünen'* de rivayet ettiği hadisler arasından dört hadisin Müslüman şahsiyeti için yeterli olacağını ifade etmiştir.²⁶ İlmi seyahatlerinin son durağı olan Basra'ya yerleşen Ebû Dâvûd, burada 16 Şevval h. 275/m. 889 tarihinde vefat etmiştir.²⁷

1.1. Ebû Dâvûd'un Fıkî Görüşü

Ebû Dâvûd, İslâmî ilimler sahasında muhaddis kimliği ile tanınmış olmasının yanı sıra fıkî alanda da yetkin bir alimdir. Bunda etkili olan amil, ilmi seyahatleri çerçevesinde Bağdat'ı ziyaretinde Ahmed b. Hanbel'in ders halkasına devam etmesinden kaynaklıdır.²⁸ Bu derslerde bilhassa fıkîh ve fıkîh usûlünü hocasından okuyarak kendisini fıkîh ilimlerde ilerletmiştir. Nitekim "*es-Sünen*" eserini bir fıkîh kitabını andırır şekilde dakik bir şekilde telif etmesi onun fıkîh ilmini göstermesi açısından önemlidir.

Ebû Dâvûd hakkında araştırma yapan alimlerin genel olarak onun belli bir mezhebin mukallidi olduğuna işaret eden bir karinenin olmadığını belirtirken,²⁹ bunun aksi yönünde fikir beyan edenler de olmuştur. Bazı alimler onun Hanbelî, diğer bir kısım ise Şâfiî mezhebine bağlı olduğunu ifade etmişlerdir. Nitekim İbn Ebû Ya'lâ (ö. 526/1131), onu Hanbelî fakîhleri arasına dahil etmiştir.³⁰ Yine Ebû İshâk eş-Şîrâzî (ö. 476/1083) de Ebû Dâvûd'un Hanbelî olduğunu kabul etmiştir.³¹ Ebû'l-Yümn el-Uleymî (ö. 928/1522) de onun, Ahmed b. Hanbel ile olan hoca-talebe

²² Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *Tehzîbü'l-Esmâ ve'l-Lüğât* (Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, t.y.), 2/226.

²³ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, 13/205-218.

²⁴ Hatîb el-Bağdadi, *Târîhu Bağdât*, 10/75-76; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, 13/205-206.

²⁵ Hatîb el-Bağdadi, *Târîhu Bağdât*, 10/79.

²⁶ Zehebî, *Tezkiratü'l-Huffâz*, 2/127-128; Kandemir, "Ebû Dâvûd es-Sicistânî", 10/120-121.

²⁷ Hatîb el-Bağdadi, *Târîhu Bağdât*, 10/81.

²⁸ Kandemir, "Ebû Dâvûd es-Sicistânî", 10/120.

²⁹ Kandemir, "Ebû Dâvûd es-Sicistânî", 10/120; Ahmet Ağırakça - Sait Kızılırmak, "Ebû Dâvud", *Şâmil İslâm Ansiklopedisi*, ed. Duran Kömürcü (İstanbul: Şamil Yayınevi, 2000), 2/157.

³⁰ Ebû'l-Hüseyn Muhammed İbn Ebî Ya'lâ el-Bağdâdî, *Tabakâtü'l-Hanâbile*, thk. Muhammed Hâmid el-Fikî (Kahire: Matbaatü's-Sünneti'l-Muhammediyye, 1371), 1/159-162.

³¹ Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf eş-Şîrâzî, *Tabakâtü'l-Fukahâ*, thk. İhsan Abbas (Beyrut: Dâru'r-Râid el-Arabî, 1970), 171.

ilişkisinden kaynaklı olarak Hanbelî çizgide olduğunu savunmuştur.³² Tâcüddîn es-Sübkî (ö. 771/1370) ise onun Şâfiî alimlerinden olduğunu eserinde zikretmiştir.³³ Ancak şurası muhakkak ki muhaddis fakîhlerden biri olan Buhârî'yi de aynı şekilde dört mezhebin müntesipleri tarafından kendi mezheplerinden olduğunu kabul etmişlerdir.³⁴ Bununla beraber İbn Teymiyye'nin (ö. 728/1328) bu iki muhaddis-fakîhi müçtehit alim olarak addetmesi konu hakkında önem arz etmektedir.³⁵ Dolayısıyla Ebû Dâvûd'un mukallid bir alim olarak değerlendirilmesinin yerine telif ettiği "es-Sünen" zaviyesinden baktığımız zaman ehl-i hadis bir alim olduğu görülecektir.

1.2. Ebû Dâvûd'un Usûlü

Ebû Dâvûd'un yetişmesinde ona yön veren ve bilhassa fıkıh alanında yetkin bir konum elde etmesinde hocası Ahmed b. Hanbel'in çok büyük etkisi olmuştur.³⁶ Dolayısıyla fikhü'l-hadis olarak nitelendirilen bu ilim dalında söz sahibi bir alim olmuştur. *Sünen*'inde bu ilmin gereği olarak hadislerden elde ettiği hükümleri farklı şekillerde ortaya koymuştur.

Hicrî II. ve III. asır muhaddisleri, hadis ilimlerinin yanı sıra diğer ilim dallarında da etkili olmuşlardır. Bu durumdan kaynaklı olarak h. III. asr "muhaddis-fakîhler dönemi" olarak adlandırılanlar olmuştur. Muhaddis-fakîhler genel olarak re'y ve kıyastan uzak durarak meselelere Kur'an ve sünnet merkezli bakmışlar, bu da onları ahkam hadislerini bir araya getiren eserler telif etmeye yöneltmiştir. Böyle bir usul üzere hareket etmelerinde Abdullah b. Ömer (ö. 73/693), Zeyd b. Sâbit (ö. 45/665), Ammâr b. Yâsir (ö. 37/657) ve Hz. Ömer'in (ö. 23/644) farazi fıkı tasvip etmemeleri ile bazı ahkam hadisleri hakkında re'ye göre hüküm verilmesinin yanlış olacağını belirten ifadeleri etkili olmuştur. Bundan dolayı ehl-i hadis mensupları hadisin zahirine göre ve kıyastan uzak durarak hükmü elde etmeye çalışmışlardır. Onların nazarında naklî ilimler, aklî-edebi ilimlerden her zaman önceliklidir.³⁷ Bununla beraber ehl-i hadisin re'y ve kıyası tamamen reddettiği şeklindeki düşünce de asla kabul edilemez bir gerçekliktir.³⁸

Ehl-i hadis alimleri arasında zikredilen, Kütüb-i Sitte ve müellifleri içerisinde yer alan Ebû Dâvûd,³⁹ ehl-i hadis alimlerinin yolunu takip ederek Kur'an ve sünneti her zaman ön planda

³² Ebû'l-Yümn Mücîrüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Abdurrahmân el-Uleymî el-Makdisî el-Hanbelî, *el-Menhecü'l-Ahmed fî Terâcimi Ashâbi'l-İmâm Ahmed*, thk. Abdülkâdir el-Arnaût (Beyrut: Dârü Sâder, 1997), 1/176-277.

³³ Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfi es-Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyyeti'l-Kübrâ*, thk. Mahmûd Muhammed et-Tanâhî, Abdülfettâh Muhammed el-Hulv (y.y.: Hicr li't-Tabâ'ati ve'n-Neşr, 1413/1992), 2/293-296.

³⁴ Sevgili, *İmâm Buhârî*, 36.

³⁵ İbn Teymiyye, *Mecmûu Fetâvâ*, 20/40.

³⁶ Dinçoğlu, *Ebû Dâvûd'un Sünen'i*, 182.

³⁷ Abdullah Aydın, "Ehl-i Hadîs (Hadis)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/507.

³⁸ Salim Ögüt, "Ehl-i Hadîs (Fıkıh)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/510.

³⁹ Abdülaziz b. Şah Veliyyullah ed-Dihlevî, *Hüccetullahi'l-Bâliğa*, thk. Seyyid Sabık (Beyrut: Dârü'l-Ceyl, 1426/2005), 1/255-259; Hayreddin Karaman, *İslam Hukukunda İctihad* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2010), 108-118.

tutarak bu deliller çerçevesinde fikhî görüşlerini ortaya koymaya çalışmıştır. Hatta o, şiddetli zayıf olmayan ve amel edilmesinde sakınca bulunmayan hadisi re'y ve kıyasa öncelemiştir.⁴⁰

Ebû Dâvûd, *Sünen*'de fikhî görüşlerini genel olarak bab başlıklarında ortaya koymaya çalışmıştır. Bu başlıkları da belirlerken de "babu'n-nehy, babu terki, babu kerâhiyyeti" şeklinde yapılan işin caiz olmayacağını ifade eden lafızlar kullanmaya dikkat etmiştir.⁴¹ Bab başlıklarının yanı sıra bab içerisinde rivayet ettiği hadisler için yaptığı açıklamalarda o fikhî görüşlerini ortaya koymuştur.⁴²

2. Tirmizî'nin Hayatı

Asıl adı, Muhammed b. Îsâ b. Sevre b. Musâ b. Dahhâk olan Tirmizî, bazı kaynaklarda h. 210 senesinde doğduğu geçmekle beraber,⁴³ genel kanaate göre h. 209/m. 824 tarihinde Özbekistan'ın Tirmiz şehrinde doğmuştur. Doğduğu yer olan Tirmiz'de başladığı ilim tahsiline dönemin ilim merkezleri olan Horasan, Irak ve Hicaz bölgeleri başta olmak üzere çoğu ilim merkezini ziyaret etmiş, buralarda hadis alanında birçok hocadan ders almıştır. Kütüb-i Sitte müelliflerinin de hadis hocaları olan İbnü'l-Müsennâ (ö. 252/866), Muhammed b. Beşşâr (ö. 252/866), Ziyâd b. Yahyâ (ö. 254/868), Abbas b. Abdülazîm (ö. 246/861), Eşec el-Kindî (ö. 257/871), Fellâs el-Bâhilî (ö. 249/864), Yakub b. İbrahim (ö. 252/866), Muhammed b. Ma'mer (ö. 256/870), Nasr b. Ali el-Cehdamî (ö. 250/864) gibi dönemin önemli isimlerinden hadis almıştır.⁴⁴ Bu hocalarının dışında İshak b. Râhûye (ö. 238/853), Kuteybe b. Saîd (ö. 240/855), İmâm Buhârî vd. hocalarının⁴⁵ yanında, Müslim ve Ebû Dâvûd da hocaları arasındadır.⁴⁶

Muhaddisler, Tirmizî'yi hadis terminolojisi açısından "sika" dan olduğunu kabul etmişlerdir. Hocası Buhârî, ondan bir (veya iki) hadis rivayetinde bulunmuş ve bu rivayetten dolayı kendisi çok hoşnut olmuştur.⁴⁷ Tirmizî'nin doğuştan âmâ olduğu şeklinde bilgiler mevcut olmasına rağmen Zehebî (ö. 748/1348) böyle bir bilginin yanlış olduğunu, onun hocalarından aldığı hadisleri yazdığını, ancak ömrünün sonlarında bu halin ortaya çıktığını ifade etmiştir. Böyle bir hale düşmesine ise kendisinin çok içli ve mütevazî olmasından kaynaklı olarak göz yaşlarına

⁴⁰ Dihlevî, *Hüccetullahi'l-Bâliğa*, 1/258; Kandemir, "Ebû Dâvûd es-Sicistânî", 10/120.

⁴¹ Sabbağ, "Ebû Dâvûd Hayatühü ve Sünenühü", 320-321; Dinçoğlu, *Ebû Dâvûd'un Sünen'i*, 237-238, 312-313.

⁴² es-Sabbağ, "Ebû Dâvûd Hayatühü ve Sünenühü", 320-321.

⁴³ Ebû'l-Abbas Şemsüddin Ahmed b. Muhammed b. İbrahim İbn Hallikân, *Vefayâtü'l-A'yân ve Enbau ebnâi'z-Zaman*, thk. İhsan Abbas (Beyrut: Darü Sadr, 1972), 4/195-196; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, 13/270-271.

⁴⁴ Nureddin İtr, *el-İmâmü't-Tirmizî ve'l-Müvâzenetü beyne Câmihi ve beyne's-Sahîhayn* (y.y.: Matbaatü Lecne et-Te'lif, 1390/1970), 9-12; Kandemir, "Tirmizî", 41/202.

⁴⁵ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, 13/271-272.

⁴⁶ İtr, *el-İmâmü't-Tirmizî*, 16-17; Kandemir, "Tirmizî", 41/202.

⁴⁷ İbn Hallikân, *Vefayâtü'l-A'yân*, 4/195-196; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, 13/272-273.

hakim olamaması gösterilir.⁴⁸ Tirmizî, Muharrem ayının 10'u h. 295'te⁴⁹ veya Receb'in 13'ü h. 279 tarihinde Tirmiz'de vefat etmiştir.⁵⁰ Genel kanaate göre ise h. 279 yılıdır.⁵¹

Tirmizî, hadisin altın çağı olarak adlandırılan h. III. asırda⁵² geride çok önemli bir hadis kaynağı bırakarak dünyadan göç etmiştir. Kendisinin bu eseri alimler tarafından birçok övgüye mazhar olmuş, hatta eserin bir evde bulunmasıyla Hz. Peygamber'in orada konuşmasına eş değer olacağını ifade etmiştir. Bu eserin, Buhârî ve Müslim'in câmi' türündeki eserlerinden daha faydalı olduğu şeklinde açıklama yapan alimler olmuş ve bu konuda birçok senâda bulunmuşlardır.⁵³

2.1. Tirmizî'nin Fıkḥî Görüşü

Ebû İsâ et-Tirmizî, ilim hayatına ilk olarak doğduğu yer olan Tirmiz'de başlamıştır. Buradaki tahsilinden sonra dönemin önde gelen ilim merkezlerine seyahat eden Tirmizî, bu seyahatlerde ilim halkasına talebe olduğu Buhârî'den uzun bir süre ders okumuş, bilhassa ondan çok sayıda hadis rivayet ettiği gibi fikhü'l-hadis ilmini de öğrenmiştir.⁵⁴ Tirmizî'nin, Buhârî ile olan bu hoca-talebe ilişkisi Ebû Dâvûd ile Ahmed b. Hanbel'in arasında olan hoca-talebe ilişkisine benzemektedir.

Buhârî'nin vefatıyla beraber Tirmizî'nin ilim, zühd ve takva yönünün Buhârî'ye benzetilmesi bu iki muhaddisi halef-selef konumuna getirmiştir.⁵⁵ Dolayısıyla o, hocası gibi muhaddis-fakîh alimlerden olup *Sünen*'i de fikhü'l-hadis içeren bir eser olduğu çok açıktır. Her ne kadar bu iki muhaddis-fakîh, eserlerini istinbât merkezli olarak tasnif etmiş olsalar da aralarında metot ve usul olarak bazı farkların bulunduğu bir gerçektir. Nitekim Buhârî fikhî görüşlerini bab başlıklarında verirken, Tirmizî ise eserinde zikrettiği hadislerin hemen akabinde yaptığı açıklamalarla fikhî görüşünü belirtir. Dolayısıyla Tirmizî, ehl-i hadis bir alim olarak Kur'an ve sünneti vazgeçilmez birer kaynak olarak görür. Bu usûlünden kaynaklı olarak *Sünen*'de İmam Şâfiî'ye (ö. 204/820) veya İmam Mâlik'e (ö. 179/795) -delillerinin zayıflığından ötürü- fikhî görüşleri hususunda muhalefet ederek kendi delili olan hadise göre fikhî görüşünü ortaya koyar.⁵⁶ *Sünen* eseri bağlamında bakıldığı zaman görülecektir ki, Tirmizî muhaddis bir alim olarak Kur'an ve sünnet merkezli ictihatlarda bulunmaya çalışmıştır.

⁴⁸ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, 13/270; Itr, *el-İmâmü't-Tirmizî*, 11.

⁴⁹ İbn Hallikân, *Vefayâtü'l-A'yân*, 4/196.

⁵⁰ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, 13/277.

⁵¹ Kandemir, "Tirmizî", 41/202.

⁵² Itr, *el-İmâmü't-Tirmizî*, 9.

⁵³ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, 13/273-277.

⁵⁴ Zehebî, *Tezkiratü'l-Huffâz*, 2/154.

⁵⁵ Zehebî, *Tezkiratü'l-Huffâz*, 2/154.

⁵⁶ Yıldız, *Tirmizî'nin Cami'inde Fikhü'l-Hadis*, 22-26.

2.2. Tirmizî'nin Usûlü

Tirmizî'yi usûlî açıdan anlayabilmek için *Sünen*'ini incelemek yerinde olacaktır. *Sünenü't-Tirmizî* ismiyle meşhur olan Tirmizî'nin bu eseri *Câmiu't-Tirmizî*, *Sahîhu't-Tirmizî*, *el-Câmiu's-Sahîh*, *el-Câmiu'l-Kebîr* gibi isimlerle de anılmıştır. Eserine ahkam hadislerinin yanı sıra "siyer, edeb, tefsir, akâid, fiten" gibi konulardaki hadisleri almasından dolayı eseri câmi' türü olarak da addedilmiştir.⁵⁷ Tirmizî'nin eseri, döneminde yazılan diğer hadis kitaplarından bazı özellikleri açısından farklılık arz eder. O, bir konu hakkında hadisleri rivayet ettikten sonra aynı konu hakkında sahâbî rivayeti varsa o sahâbîlerin isimlerini de verir. Rivayet ettiği hadislerin illetleri varsa onu açıkladığı gibi, hadislerin sıhhati hakkında dönemindeki muhaddislerin kullandığı kavramların dışında kendine has farklı kavramlarla açıklamada bulunur. Eserine aldığı mevkuf ve maktu haberler, merfu hadislerdeki hükümleri takviye için olup yer yer fakîhlerin görüşünü zikretmeye de çalışır.⁵⁸

Tirmizî'nin eseri, bu özelliklerinin yanında -kendisinin Buhârî ile olan hoca-talebe ilişkisinden dolayı- fikhî görüşlerini ortaya koyması açısından da önem arz eder.⁵⁹ O, fikhî görüşlerini ortaya koymak için bazı usullerle veya bab başlıklarını ifade tarzıyla bunu gerçekleştirmiştir. Bu tarzdaki usul, dönemin muhaddislerinin benimsediği bir yol olmuştur. Nitekim bab başlıklarında kullandığı "kerâhetün, kerâhiyyetün, et-terkü, en-nehyü" gibi kavramlarla babda rivayet ettiği hadislerden çıkarılacak hükmü ortaya koymuştur.⁶⁰ Böylece konu hakkındaki icthadını bu gibi kavramlarla ortaya koymaya çalışmıştır. Bir muhaddis-fakîh olan Tirmizî, her ne kadar İslam dünyasında daha çok muhaddis olarak tanınsa da hukukçu kimliği *Sünen*'inde kendini göstermiştir. Bu özelliğinden kaynaklı olarak fakîhlerin görüşlerini de eserine dahil etmiştir. Nitekim onun bu yönü şu şekilde vurgulanmıştır:

"Tirmizî, hadislerle ilgili yorumlarda kendi fikhîni genelde arka plana atmıştır. Görüşlerini bazen (ashâbunâ) diyerek belirtir, bazen tercihte bulunur, bazen de icmâ'yı naklederek bir anlamda söz konusu icmâ'ya katıldığını ortaya koyar. İşte onun bu özelliğinden dolayı yani her konuda kendi görüşünü açıkça ortaya koymaması nedeniyle geçmişten günümüze kadar o sadece bir hadisçi olarak değerlendirilmiştir. Ancak onun görüşlerini belirtmede kullandığı yöntem ve teknikler alışlagelmişin dışındadır. Onun görüşü bazen bâb başlığıdır. Bazen de yorumlar kısmındaki hadislerle ilgili değerlendirmesidir."⁶¹

3. Ebû Dâvûd ve Tirmizî'nin İttifak Ettikleri Bazı Fikhî Görüşler

Hiz. Peygamber kendisine gelen fikhî sorular hakkında hüküm vermiştir. Onun döneminden başlayarak sahâbe ve tâbiîn devrinde de toplumun bu konudaki ihtiyacı giderilmeye çalışılmıştır. Hüküm vermede Kur'an ve sünnet iki önemli asıl olarak görülmüştür. Ancak bu kaynaklarda

⁵⁷ İtr, *el-İmâmü't-Tirmizî*, 44-45; İsmail Lütfi Çakan, "el-Câmiu's-Sahîh (Tirmizî)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/129; Kuzudişli, *Hadis Tarihi*, 175.

⁵⁸ İtr, *el-İmâmü't-Tirmizî*, 43-48; Uğur, *Hadis İlimleri Edebiyatı*, 283; Çakan, "el-Câmiu's-Sahîh (Tirmizî)", 7/129-130.

⁵⁹ Ertaş, *Tirmizî'nin Hukukçuluğu*, 5.

⁶⁰ Ertaş, *Tirmizî'nin Hukukçuluğu*, 15-20; Yıldız, *Tirmizî'nin Cami'inde Fikhü'l-Hadis*, 32-36.

⁶¹ Ertaş, *Tirmizî'nin Hukukçuluğu*, 18.

meselenin cevabı bulunamazsa icthâat mekanizması çalıştırılarak fikhî çalışmalar devam ettirilmiştir. Bu icthâdî çalışmalar bilhassa tâbiîn döneminde örnek alınarak hükümler belirlenmeye çalışılmıştır. Böylece icthâat olgusu toplumun alışık olduğu bir çalışma alanı olarak ortaya çıkmıştır. Haddi zatında icthâatın ilk nüveleri Hz. Peygamber ile Muâz b. Cebel (ö. 18/639) arasında geçen diyalogta⁶² atıldığı söylenebilir.⁶³

İctihâat konusu, üzerinde en çok tartışılan meselelerin başında gelmektedir. Mezheplerin sistemleşmeye başladığı ilk dönemlerden itibaren bu tür tartışmalar hep olmuştur. Bilhassa Hanefî fakîhler re'y ve icthâat konusunda çokça eleştiriye maruz kalmışlardır. Hicri III. asırda Ahmed b. Hanbel'in hadis merkezli fıkıh anlayışını kuvvetlendirmesi ile ehl-i re'y ve ehl-i hadis şeklinde iki ekol artık İslam dünyasına yön vermeye başlamıştır. Dolayısıyla bu dönemin muhaddis-fakîhlerinden olan Ebû Dâvûd ve Tirmizî de ehl-i hadis alimleri olarak ehl-i re'y karşısı tavırlarının neticesinde *Sünen* eserlerinde hadisler muvacehesinde fikhî görüşlerini ortaya koymaya çalışmışlardır. Bu şekilde hareket etmeleri Kütüb-i Sitte alimlerinin mezhebi bir kaygı gütmeyerek,⁶⁴ tasnif ettikleri hadislerin hükümleri hakkında geniş malumata sahip olmalarından kaynaklıdır.

Ehl-i hadis alimlerinden olan Ebû Dâvûd ve Tirmizî fikhî görüşlerini *Sünen*'lerine belli usullerle yansıtmışlardır. Bu çalışmada -esasinda daha fazla görüşleri bulunmakla beraber makalenin sınırlılıklarından dolayı- bu iki muhaddisin ittifak ettikleri fikhî görüşlerin bir kısmına yer verilecektir.

3.1. Nebîz ile Abdest Almak

Kuru üzüm veya hurmadan imal edilen nebîz ile abdest alınması konusu fakîhler arasında tartışmalı konular arasındadır. Ebû Hanîfe (ö. 150/767) ve Evzâî (ö. 157/774), nebîz ile abdest alınmasında bir sakınca olmadığını ve bu abdestin geçerli olduğunu kabul etmişlerdir. Ebû Hanîfe bu fetvasını İbn Mes'ûd'un (ö. 32/652-53) rivayeti olan hadis⁶⁵ ile delillendirmeye çalışmıştır. İmam Muhammed (ö. 189/805) ise ihtiyatlı davranmanın daha iyi olacağını vurgulayarak teyemmüm de edilmesi gerekir, der. Ebû Yûsuf (ö. 182/798) ise teyemmüm ayetinin (Mâide, 5/6) Medine'de nazil

⁶² Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, *Sünen-i Ebî Dâvûd*, thk. Yasir Hasan vd. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1436). Ebû Dâvûd, "Akdıye", 11, H. no: 3592.

⁶³ Mustafa Akgöz, *Ebû Dâvûd'un Sünen'indeki Fikhî Görüşleri* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2024), 129.

⁶⁴ Kandemir, "Tirmizî", 41/202.

⁶⁵ «تَمْرَةٌ طَيِّبَةٌ وَمَاءٌ طَهُورٌ قَالَ: نَبِيذٌ، قَالَ: «مَا فِي إِذَاوتِكَ؟»، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَهُ لَيْلَةُ الْجَنِّ: عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ، Ebû Dâvûd, "Tahâret", 41, H. no: 84.

olmasından dolayı nebîz ile abdestin nesh edildiğini kabul eder. Ancak Hz. Ali (ö. 40/661) ve Hz. Abbas (ö. 32/653) nebîz ile abdest almaya suyun olmadığı zaman cevaz vermişlerdir.⁶⁶

Ebû Dâvûd'un konu ile alakalı fıkhî görüşünü inceleyecek olursak o, bab başlığında herhangi bir kanaat belirtmezken babın içerisindeki hadisler incelendiği zaman fıkhî görüşü ortaya çıkmaktadır. Nitekim babda zikrettiği İbn Mes'ûd'un rivayeti olan hadisin hemen akabinde açıklamada bulunarak senet ve metnini tenkit etmiş ve bu rivayetin zayıf olduğunu belirtmiştir.⁶⁷ O, görüşünü delillendirmek için tâbiîn alimlerinden olan Atâ b. Ebî Rebâh'ın (ö. 114/732) sût ve nebîzle abdesti kerih gördüğünü ve teyemmüm etmenin ona daha iyi olacağı sözünü babda zikretmiştir.⁶⁸ Bu rivayete ek olarak yine tâbiîn alimlerinden Ebü'l-Âliye er-Riyâhî'ye (ö. 90/709) gusûl abdesti alması gereken bir kimse su bulamadığı takdirde nebîzle gusûl almasının caizliği sorulduğunda, buna cevaz vermediği hakkındaki rivayeti⁶⁹ de bu babda zikretmesi yine onun fıkhî görüşünün bir neticesidir, denilebilir. Dolayısıyla o, bu konuda merfu rivayete karşı tâbiîn fetvasını önceleyerek⁷⁰ fıkhî görüşüne dayanak yapmıştır. Zaten İbn Mes'ûd'un rivayeti olan 84. hadis hakkında muhaddisler de sıhhat şartlarını taşımadığını ifade etmişlerdir.⁷¹

Tirmizî, Ebû Dâvûd ile bu konuda aynı görüştedir. Nitekim o da bab başlığında herhangi bir fıkhî kanaati yansıtacak şekilde bab başlığını belirlememesine rağmen babda zikrettiği hadisler hakkında yaptığı açıklamalar onun fıkhî görüşünü ortaya koyar. Tirmizî, İbn Mes'ûd'un nebîz hakkındaki rivayetini zikrettikten sonra bu hadisin senedinin zayıf olduğunu⁷² dolayısıyla nebîz ile abdestin geçerli olmayacağı fıkhî kanaatini ortaya koymaya çalışmış ve bu açıklamasından sonra konu hakkında tâbiîn alimlerinin ve fakihlerin çoğunluğunun görüşlerini ifade ederek bu konudaki fetvaları zikretmiştir.⁷³ Tirmizî, nebîzle abdestin olmayacağını savunmuştur.⁷⁴ Nebîzle abdest konusunda iki muhaddis alim de hadisin senet ve metnini tenkit ederek fıkhî görüşlerini belirtmişlerdir. Dolayısıyla bu iki muhaddise göre, hükmü ortaya koyan hadisin öncelikle sıhhat şartını taşıması gerekir.

⁶⁶ Ebû Bekr Şemsü'l-Eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *el-Mebsût* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, t.y.), 1/88-89; Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-Âsâr fî Şerhi'l-Mücellâ bi'l-İhtisâr*, thk. Abdülğaffâr Süleyman (Beyrut: Dâru'l-Fikr, t.y.), 1/197-198; Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed İbn Kudâme, *el-Muğnî*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Abdülfettâh Muhammed el-Hulv (Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 1417/1997), 1/18-20.

⁶⁷ Ebû Dâvûd, "Tahâret", 41.

⁶⁸ «إِنَّ النَّيْمَ أَغْجَبَ إِلَيَّ مِنْهُ وَقَالَ: عَنْ عَطَاءٍ، أَنَّهُ كَرِهَ الْوُضُوءَ بِاللَّيْنِ وَالنَّيْبِ،» Ebû Dâvûd, "Tahâret", 41, H. no: 86.

⁶⁹ Ebû Dâvûd, "Tahâret", 41, H. no: 87.

⁷⁰ Dinçoğlu, *Ebû Dâvûd'un Sünen'i*, 341-342.

⁷¹ Halîl b. Ahmed b. Mecîd Sehârenpûrî, *Bezlü'l-Mechûd fî Halli Ebî Dâvûd*, thk. Takıyyüddîn en-Nedvî (Hindistan: Merkez eş-Şeyh Ebû'l-Hasen en-Nedvî, 1427/2006), 1/450-451.

⁷² وَإِنَّمَا رُوِيَ هَذَا الْحَدِيثُ عَنْ أَبِي زَيْدٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَأَبُو زَيْدٍ رَجُلٌ مَجْهُولٌ عِنْدَ أَهْلِ الْحَدِيثِ، لَا تُعْرَفُ لَهُ رِوَايَةٌ غَيْرُ هَذَا الْحَدِيثِ Tirmizî, "Tahâret", 65, H. no: 88.

⁷³ Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre et-Tirmizî, *el-Câmi'u's-Sahîh*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Dâru'l-Mağribi'l-İslâmî, 1996). Tirmizî, Tahâret, 65.

⁷⁴ Ertaş, *Tirmizî'nin Hukukçuluğu*, 23-24; Yıldız, *Tirmizî'nin Cami'inde Fıkhü'l-Hadis*, 49.

3.2. Çoraba Mesh Edilmesi

Ebû Dâvûd'un *Sünen*'inde 159. hadisin metninde geçen "cevrah" ayağa giyilen bir mest olup, bu konuda fakîhler farklı görüşler ileri sürmüşlerdir.⁷⁵ Nitekim Ebû Hanîfe, böyle bir çorabın mest özelliği taşıyabilmesi için belli şartları taşıması ve devamlı yolculuk yapılabilen bir tarzda olması gerektiğini vurgulayarak bu şekildeki bir meste mesh edilebileceğini savunur. Öte yandan kendisinin hastalığı zamanında kalın çoraba mesh ettiği de rivayet edilir. Ancak talebeleri -Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed- ise kalın olan çoraba mesh edilmesinde sakınca görmemişlerdir.⁷⁶ Ahmed b. Hanbel, Sevrî ve İshâk b. Râhûye çoraba mesh edilebileceği konusunda cevaz verirlerken; İmam Mâlik, Evzâî ve İmam Şâfiî (ö. 204/820) ise caizliğini kabul etmemişlerdir. İmam Şâfiî çorabın taban kısmının deri olması durumunda meshin caiz olacağını bildirmiştir.⁷⁷

Sünen'deki hadiste geçtiği üzere Muğîre b. Şu'be (ö. 50/670) şöyle rivayet etmiştir: "Rasûlullah (s) abdest alırken çorapları ve pabuçları üzerine mesh ederdi."⁷⁸ Ebû Dâvûd, bu hadisi rivayet ettikten sonra açıklama yaparak hadisin zayıf olduğunu belirtir.⁷⁹ Bu açıklamadan sonra çorap üzerine meshin caiz olduğu hakkındaki görüşünü delillendirmek için dokuz sahâbîyi tek tek sıralayıp -Hz. Ali, İbn Mes'ûd, Berâ b. Âzib (ö. 71/690-91), Enes b. Mâlik (ö. 93/711-12), Ebû Umâme (ö. 86/705), Sehl b. Sa'd (ö. 91/710), Amr b. Hureys (85/704), Ömer b. Hattâb ve İbn Abbas (ö. 85/704)- şeklinde isimlerini vererek bu sahâbîlerin çoraplara mesh ettiğini ifade etmiştir.⁸⁰ Sahâbe uygulaması olan bir konuda Ebû Dâvûd'un genel kanaati, uygulamayı esas alarak ona göre hareket etmesidir.⁸¹ Dolayısıyla o, çorabın üzerine mesh edilebileceğini savunur. Nitekim o, Hz. Peygamber'den gelen hadisler arasında teâruz olduğunda sahâbe amelinin tercih sebebi olduğunu vurgular.

Tirmizî ise bu konuda görüşünü çok açık bir şekilde ortaya koymaktadır. O, ilgili bab başlığını (بَابُ مَا جَاءَ وَيْلٌ لِّلْعَقَابِ مِنَ النَّارِ) şeklinde belirlemiştir. Her ne kadar bab başlığı konu hakkında bir fikir vermese dahi babda rivayet ettiği hadise yaptığı açıklama fikhî görüşünü vermesi açısından önemlidir. Hadis hakkında fikhü'l-hadis tabirini kullanarak açıklamada bulunması onun fakîh kişiliğini gösterir. Nitekim açıklamasını "çorap ve mest olmaksızın çıplak olan ayaklar üzerine mesh etmek caiz değildir"⁸² şeklinde yapması onun kanaatini gösterir. Dolayısıyla o, meshin ancak ayağa giyilen mest veya çorap üzerine olması gerektiği hakkında fikhî görüşünü

⁷⁵ Ebû Muhammed Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-Aynî, *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*, thk. Ebû'l-Münzir Halid b. İbrahim (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1420/1999), 1/373.

⁷⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, 1/101-102.

⁷⁷ Ebû Süleymân Hamd (Ahmed) b. Muhammed el-Hattâbî, *Me'âlimü's-Sünen*, thk. Muhammed Râgıb et-Tabbâh (Haleb: Matbaatü'l-İlmiyye, 1351/1932), 1/63.

⁷⁸ Ebû Dâvûd, "Tahâret", 60, H. no: 159.

⁷⁹ Hattâbî, *Me'âlimü's-Sünen*, 1/63.

⁸⁰ Mahmûd Muhammed Hattâb es-Sübkî, *el-Menhelü'l-'Azbu'l-Mevrûd* (Kahire: Matbaatü'l-İstikâme, 1351), 3/137-139.

⁸¹ Ebû Dâvûd, "Salât", 115.

⁸² Tirmizî, "Tahâret", 31.

ortaya koyar.⁸³ Yine tâbiünden bazı alimlerin isimlerini vererek onların da çoraba mesh edilmesini caiz gördükleri hakkında açıklamada bulunması onun fikhî görüşünü belirten açıklamalarındandır.⁸⁴ Dolayısıyla Ebû Dâvûd ve Tirmizî her ikisi de hadisler hakkında açıklama yaparak fikhî görüşlerini ortaya koyma noktasında ittifak etmişlerdir. Tabii ki bunda etkili olan amil ikisinin de aynı ilim halkasından yetişmeleri ve ehl-i hadis alimlerden olmalarıdır, denilebilir.

3.3. Cuma Namazına Hazırlık: Gusûl Abdesti

Cuma namazı için gusûl abdesti alma konusunda varid olan hadislere göre bu abdest vaciptir. Konuyla alakalı hadiste geçtiğine göre, Ömer b. Hattâb bir gün cuma namazında hutbe irad ederken mescide bir kişinin⁸⁵ geldiği ve bu kişinin gusûl abdesti almayarak sadece namaz abdesti aldığını öğrenince, Hz. Peygamber'in cuma namazı için gusûl abdesti alması gerektiği konusunda o kişiyi uyarması, şeklindeki rivayettir.⁸⁶ Yine Saîd el-Hudrî (ö. 74/693-94) ve Hz. Hafsa'dan (ö. 45/665) da bu minvalde rivayetler vardır.⁸⁷ Tirmizî'de geçen hadisler de Ebû Dâvûd'un rivayet ettiği hadislerle benzerlik göstermektedir.⁸⁸

Cuma namazına hazırlık olarak gusûl abdestinin alınması gerektiğini vurgulayan bu hadis için yapılan açıklamalara göre, eğer böyle bir vucûbiyet olsaydı Hz. Ömer, bu kişiyi (Hz. Osman'ı) namaz kılmaktan men eder ve orada bulunan sahâbîler de bu durum karşısında sukut etmezler, şeklindedir. Konu hakkındaki hadislerden kaynaklı olarak bir kısım fakîh cuma için guslû farz olarak kabul ederken, ekseri ulemâ ise sünnet olduğunda fikir birliği etmişlerdir.⁸⁹ Nitekim Hanefîler, Hz. Ömer'in Hz. Osman'ı (ö. 35/636) geri çevirmemesini gerekçe göstererek farz olmadığı hükmünü vermişlerdir.⁹⁰

Ebû Dâvûd, konuyla alakalı ictihâdî görüşünü açık bir şekilde ortaya koymuştur.⁹¹ Bunu da babın 342. hadisinin peşi sıra yaptığı açıklamada ifade ederek şöyle demiştir: “Bir kimse fecrin doğmasından sonra cünüplük sebebiyle dahi gusletse, bu cuma için (alınan) guslûn yerine geçer.”⁹² Bu açıklaması hakkında şârihlerden İbn Reslân (ö. 844/1441) şöyle der: “Bir kimse fecir vaktinden sonra gusûl abdesti alır sonra bu abdestini bozup (normal) abdest alsa bu kişiye ilk aldığı gusûl abdesti kafidir. Çünkü abdesti bozmak küçük tahâreti bozarken, kastedilen gusûl abdesti (devam eder) bozulmaz.”⁹³ Dolayısıyla Ebû Dâvûd'a göre ilk alınan gusûl abdesti

⁸³ Ertaş, *Tirmizî'nin Hukukçuluğu*, 25.

⁸⁴ Tirmizî, “Tahâret”, 74.

⁸⁵ İsmi zikredilmeyen bu kişi kaynaklarda Hz. Osman olarak geçmektedir. (Hattâbî, *Me'âlimü's-Sünen*, c. I/106.)

⁸⁶ Ebû Dâvûd, “Tahâret”, 127.

⁸⁷ Ebû Dâvûd, “Tahâret”, 127.

⁸⁸ Tirmizî, “Tahâret”, 243.

⁸⁹ Hattâbî, *Me'âlimü's-Sünen*, 1/106.

⁹⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, 1/89-90.

⁹¹ Sabbağ, “Ebû Dâvûd Hayatühü ve Sünenühü”, 321-322.

⁹² إذا اغتسل الرجل بعد طلوع الفجر أجزاء من غسل الجمعة، وإن أجنب قال أبو داود: Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, 143.

⁹³ Şihâbüddîn Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Hüseyin İbn Reslân, *Şerhu Sünen-i Ebî Dâvûd*, thk. Hâlid er-Ribât (Mısır: Dârü'l-Felâh, 1437/2016), 2/659.

bozulmayıp devam etmekte ve sıhhatine zarar gelmemektedir. O, bu yaptığı açıklamayla konu hakkında çok açık bir şekilde fikhî hükmü *Sünen'*ine yansıtmaktadır.⁹⁴

Tirmizî de cuma için gusül abdesti hakkında Ebû Dâvûd'la aynı fikri benimser. Ona göre cuma için gusül almak vacip bir davranış değildir, ancak yapılması halinde faziletli bir ameldir. Bunu hadisler hakkında yaptığı açıklamada görmekteyiz. Nitekim o, görüşünü delillendirmek için şu açıklamayı yapmıştır: “Hz. Peygamber’in ashâbı ve daha sonra gelen ilim ehli bu hadise göre amel etmişlerdir. Onlar gusül almayı tercih etmelerine rağmen (bu guslün yerine namaz) abdesti almanın da yeterli olacağını bildirmişlerdir.”⁹⁵ Bu açıklamasına ek olarak Tirmizî görüşünü daha da kuvvetlendirme açısından İmam Şâfiî'nin konu hakkındaki görüşünü de açıklama kısmına getirmiştir. Nitekim Şâfiî, Hz. Ömer'in Hz. Osman'a gusül almamasından dolayı sert tutumunu dile getirerek eğer her iki sahâbî de guslün vacip olduğunu bilseydiler, Hz. Ömer'in Hz. Osman'ı geri göndererek gusül almasını isteyeceğini ve Hz. Osman'ın da böyle bir davranış içinde olmayacağını ifade ettikten sonra cuma için alınan guslün bundan dolayı vacip olmadığını, ancak alınması durumunda ise faziletli bir iş yapılmış olacağı fetvasını vermiştir.⁹⁶

Ebû Dâvûd ve Tirmizî, cuma namazı için alınan guslün vacip hükmünde olmayıp sünnet olduğu hususunda fikir birliği içindedirler. Dolayısıyla fakîhlerin çoğunluğu aynı fikri paylaşmışlardır. Bu konudaki hükmü belirleme şekilleri eserlerinde farklı usullerle ortaya koymaları da dikkat çekicidir. Bu da onların fikhî hükmü belirlemede usulleri açısından farklılıkların olduğunu göstermektedir.

3.4. Namazda Cemaatin İmama Uyması

Namazda imama ittiba eden cemaatin namazın intikalleri esnasında imama uyma zorunluluğu vardır. Hatta cemaatin bunu imamla aynı anda yapması dahi mekruh görülmüştür. Bundan dolayı cemaat, imamın rükû veya secdeye varmasından sonra rükû ve secdeye varması gerekir. Yine imamın rükû veya secde gibi rükûnları yerine getirdikten sonra cemaatin imamdan önce başını kaldırmaması lazımdır. Aksi halde İbn Ömer (ö. 73/693), Ahmed b. Hanbel ve Zâhiriler'e göre bu namaz geçersizdir. Hatta imam ile aynı anda veya daha önce selam verilmesi halinde namazın bozulacağını kabul eden fakîhler olmuştur.⁹⁷

Ebû Dâvûd'un *Sünen'*inde geçen rivayetlerde ise rükû ve secde ederken Hz. Peygamber'in arkasındaki cemaati uyarak kendisinden önce rükû ve secde etmemeleri gerektiğini söylemesi,

⁹⁴ Lütfü İmamoğlu, *Ebû Dâvud ve Süneni* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2000), 125.

⁹⁵ وَالْعَمَلُ عَلَى هَذَا عَنِ أَهْلِ الْعِلْمِ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَمَنْ بَعْدَهُمْ، اخْتَارُوا الْغُسْلَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ، وَرَأَوْا أَنَّ يُجْزَى الْوُضُوءُ مِنَ الْغُسْلِ يَوْمَ الْجُمُعَةِ
Tirmizî, *el-Câmi*, 1/506.

⁹⁶ Tirmizî, *el-Câmi*, 1/506.

⁹⁷ Hattâbî, *Me'âlimü's-Sünen*, 1/177; Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1434/2013), 149.

yine sahâbenin Hz. Peygamber ile namaz kılarken ondan önce rükû ve secdeye varmadıkları, şeklinde geçmektedir.⁹⁸ Konu hakkındaki hadisleri incelediğimiz vakit Ebû Dâvûd, öncelikle merfu bir hadisle konuya giriş yaptıktan sonra sahâbenin uygulamasının nasıl olduğu hakkında hadisleri rivayet etmiştir. Bu şekilde konu hakkındaki fikhî görüşünü delillendirmeye çalışmıştır. Onun sahâbe uygulamasına verdiği değer hakkında şöyle denilmiştir: “Sahâbenin bir hükme medar olan sözü ve uygulaması, Ebû Dâvûd’a göre sünnet ifade eder ve bu husus, aynı zamanda onun sünnet anlayışını da yansıtmaktadır.”⁹⁹ Yani onun nazarında sahâbe uygulaması hüküm istinbatında kaynaklık teşkil eden önemli bir delildir.

Ebû Dâvûd, fikhî görüşünü delillendirmesinin yanı sıra imamdan önce hareket etmenin kerâhet derecesinde bir amel olduğunu vurgulamak için bir sonraki bab başlığında dikkat çekici bir başlık seçmiş, bu da bir nevi konu hakkındaki fikhî görüşünü yansıtır surette olmuştur. Babın başlığı “imamdan evvel başını kaldıran ve (önce secdeye) koyanları tehdit”¹⁰⁰ şeklindedir. O, bu şekilde konu hakkındaki fikhî kanaatini ortaya koymuş ve imamdan önce intikalin yasaklığını belirtmiştir.

Tirmizî ise konuyla alakalı fikhî görüşünü *Sünen*’ine yansıtırken Ebû Dâvûd’un usulüne benzer bir metot uygulamıştır. Öncelikle babın başlığını “rükû ve secdede imamdan önce (başını kaldırmada) acele etmenin kerâhiyeti hakkında bab”¹⁰¹ şeklinde belirlemiş ve fikhî kanaatini babın başlığına yansıtmıştır. Bunun yanında sahâbî uygulamaları hakkında Berâ b. Âzib’in rivayetini verdikten sonra konu hakkında diğer sahâbîlerden de bu minvalde rivayetlerin bulunduğunu ifade ederek¹⁰² görüşünü delillendirmiş ve en son olarak ilim ehli alimlerin bu konuda hiçbir şekilde ihtilafının olmadığını hadise yaptığı açıklamada dile getirmiştir.¹⁰³ Böylece alimlerin bu konudaki görüşünü babın içerisinde zikrederek kendi fikhî görüşünü kuvvetlendirmiştir.

Ebû Dâvûd ve Tirmizî, namazda cemaatin imama uyması konusunda fikhî görüşlerini *Sünen*’lerine farklı usullerle yansıtmış olsalar da cemaatin imamdan önce intikalinin yasaklığı ve caiz olmadığı hususunda fikir birliği etmişlerdir. Bunda da etkili olan amil fakîh-muhaddislerden olmalarından dolayıdır, diyebiliriz.

3.5. Vitir Namazının Hükümü

Ebû Dâvûd, vitir namazı hakkında rivayet ettiği ilk hadiste Hz. Ali şöyle buyurmuştur: “Ey ehl-i Kur’ân vitir (namazını) kılınız. Hiç şüphesiz Allah tektir. Vitir (namazını) sever.”¹⁰⁴ Babın

⁹⁸ Ebû Dâvûd, “Salât”, 75.

⁹⁹ Dinçoğlu, *Ebû Dâvûd’un Sünen’i*, 341.

¹⁰⁰ Ebû Dâvûd, “Salât”, 76.

¹⁰¹ Tirmizî, “Salât”, 93.

¹⁰² Tirmizî, “Salât”, 93.

¹⁰³ Tirmizî, *el-Câmi*, 1/314.

¹⁰⁴ Ebû Dâvûd, “Salât”, 334.

diğer hadisinde İbn Mes'ûd, Hz. Ali'nin rivayetini mana olarak rivayet etmiştir.¹⁰⁵ Babdaki son hadiste ise Hz. Peygamber, sahâbenin yanına gelerek şöyle demiştir: “Allah, size bir namazı artırdı. O, size kırmızı develerden daha hayırlıdır. O, vitirdir. Onu sizin için yatsı ile fecrin doğuşu arasına koydu.”¹⁰⁶ Ebû Dâvûd bu hadisleri rivayet ettiği babın başlığını fikhî kanaatini yansıtacak şekilde belirtmiştir. Dolayısıyla bab başlığında ilk olarak fikhî hükmü belirlemiştir, diyebiliriz. İlgili bab başlığı “vitir (namazı) müstehaptır”¹⁰⁷ şeklinde olup bu başlıkla hükmü ortaya koymuştur.¹⁰⁸

Hanefîler, vitir namazını müekked sünnet namazlara nazaran daha kuvvetli sünnet olarak kabul etmişler ve kılınmadığı takdirde mutlaka kaza edilmesi gerektiğini söylemişlerdir. Bu namazın kuvvetli sünnet olmasından kaynaklı diğer nafileler gibi oturularak kılınamayacağından ayakta kılınması gerekli olduğunu kabul etmişlerdir. Mezhep içerisinde daha çok Ebû Hanîfe'nin görüşü öne çıktığı için vitir namazı vacip hükmündedir.¹⁰⁹ Ancak cumhur-u ulemâ, Dâvûd ez-Zâhirî (ö. 270/884), Ebû Yusuf ve İmam Muhammed aksi görüş belirterek kuvvetli sünnetlerden olduğunu kabul etmişlerdir.¹¹⁰

Tirmizî de konu ile alakalı *Sünen*'de ilgili babda iki hadis zikretmiş ve bu hadisler mana yönünden Ebû Dâvûd'un *Sünen*'inde geçen hadislere benzemekle beraber vitir namazının vacip olmayan bir namaz olduğunu kesin dille ifade eder tarzdadır. Hatta Tirmizî rivayet ettiği ikinci hadisin ilk hadisten daha sahih olduğunu ve bu hadislerde kesin olarak vitir namazının sünnet şeklinde geçtiğini ifade eder.¹¹¹ Bu hadislerin kesin bir ifade ile sahih olduğunu *Sünen*'inde zikreden Tirmizî, dolayısıyla vitir namazının sünnet bir ibadet olduğunu kabul eder¹¹² ve bu görüşünü bab başlığında kesin bir tarzda verir. Nitekim bu başlık “vitir (namazı) vacip değildir”¹¹³ şeklindedir. Bu şekilde bab başlığında fikhî görüşünü ortaya koyar.¹¹⁴

Ebû Dâvûd ve Tirmizî, konu hakkında sahih hadisleri delil göstererek vitir namazının sünnet namazlardan olduğu fikhî kanaatine ulaşmışlardır. Böylece bu iki muhaddis, ehl-i hadis alimleri olarak hadis merkezli delillendirme yolunu tercih etmişlerdir.

Sünen eserleri tasnif eden bu iki müellif, yukarıda geçen fikhî görüşlerinin yanı sıra daha birçok konuda fetvalarında ittifak etmişlerdir. Nitekim abdest alırken başın mesh edilmesinin bir

¹⁰⁵ Ebû Dâvûd, “Salât”, 334.

¹⁰⁶ Ebû Dâvûd, “Salât”, 334.

¹⁰⁷ باب استحبَّ الوتر Ebû Dâvûd, “Salât”, 334.

¹⁰⁸ Esasen Ebû Dâvûd'un hemen babın başlığında net bir ifade kullanarak vitir namazının müstehap olduğunu ifade etmesi ehl-i re'y düşüncesine bir nevi reaksiyon tarzında hareket ettiği düşüncesini zihinlere getirmektedir.

¹⁰⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 1/155; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 2/6.

¹¹⁰ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 2/6, 92; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/592-595; İbn Rüşd, *Bidâye*, 193-197.

¹¹¹ Tirmizî, “Salât”, 216.

¹¹² Ertas, *Tirmizî'nin Hukukçuluğu*, 41.

¹¹³ باب مَا جَاء أَنَّ الْوُتْرَ لَيْسَ بِحَتْمٍ Tirmizî, “Salât”, 216.

¹¹⁴ Itr, *el-İmâmü't-Tirmizî*, 341-342.

defa olacağı,¹¹⁵ namaz kılanın önünden geçen hiçbir şeyin namazı bozmayacağı,¹¹⁶ yine ihramlı kimsenin av eti yemesinde bir sakınca olmadığı¹¹⁷ ve abdest bozarken kibleye dönmenin yasaklığı hakkındaki görüşleri¹¹⁸ ittifak ettikleri fikhî görüşlere örnek olarak verilebilir. Bu örnekleri daha da çoğaltmak mümkündür.

Ebû Dâvûd görüşünü belirtirken, genelde kanaatini bab başlığına yansıtmaya çalışmış¹¹⁹ veya hadislere getirdiği açıklamalarda ictihadını ortaya koymuştur. Tirmizî de bazen bab başlığında veya hadisler hakkında yaptığı açıklamalarda söz konusu olan fikhî görüşlerini belirtmiştir.¹²⁰ Dolayısıyla bu muhaddis-fakîhler sünenlerini oluştururken sadece fakîhlerin delil olarak gösterdiği hadisleri bir araya getirmek amaçları olmamış, ictihâdî çalışmalara da girmişlerdir. Bu yönlerinden kaynaklı olarak muhaddis-fakîhlerin fikhî bir çalışma içerisine girerken neleri göz önüne aldığını da bilmek gerektiği hususu önem arz etmektedir. Nitekim H. Karaman'ın şu açıklaması konuya açıklık getirebilir:

“Meseleyi açıkça halleden bir ayet varsa onunla amel edilir. Âyetin manası ihtimalli ise sünnetin tercih ettiği ihtimâl kabul edilir. Âyet yoksa Rasûlullah'ın sünnetine uyulur. Sünnetin mütevatir veya âhâd olması, sahâbe ve fukahânın onunla amel etmiş veya etmemiş olmaları neticeyi değiştirmez. Hadîs bulununca ittiba edilir, buna muhalif re'y ve esere itibar edilmez. Olanca imkanlarıyla aradıktan sonra hadis de bulamazlarsa sahâbe veya tâbiûndan bir cemaatin meseleye ait hükümleri alınır. Bu cemaatin belli bir memleket veya medreseden olmasına bakılmaz. Bunlar arasında ihtilaf varsa ilim, takva şöhret gibi bazı kıstaslar ile tercihe gidilir. Bütün bunlarda bulunamazsa o zaman, Kitap ve sünnetin ruhuna, umûmî hükümlerine, îmâ ve iktizalarına bakılarak meselenin benzeri (nazîri) bulunur ve cevap ona göre verilir. Bu benzetme yapılırken önceden vazedilmiş bazı kaidelere değil, anlayışa ve kanâate dayanılır.”¹²¹

Sonuç

Hadisin “altın çağı” olarak nitelendirilen hicri III. asrın önde gelen muhaddislerinden Ebû Dâvûd ve Tirmizî, İslam dünyasında tasnif ettikleri sünen türü eserleriyle tanınan alimlerden olmayı başaramışlardır. Hem kendi dönemlerinde hem de sonraki dönemlerde sünenleri meşhur olmuş ve bilhassa kendi dönemlerinden başlayarak alimlerin övgüsüne mazhar olmuşlardır. Kendileri ve eserleri hakkında övgüde bulunan alimlerin genelde muhaddis-fakîhlerden olması da dikkat çekicidir. Bunda da etkili olan amil, tabii ki eserlerini fıkîh kitaplarının formatında oluşturmaları ve bunu başarılı bir şekilde yapmalarından kaynaklıdır. Bu özelliklerinin yanı sıra eserlerinin re'y ehline bir reaksiyon olarak meydana getirildiğini, böylece hadislerle fıkîh ilminin ortaya konulmaya çalışıldığını iddia edenler olmuştur. Ancak bu düşünceye karşı çıkarak sünen türünün hadis kitabı olduğunu vurgulayanlar da olmuştur. Her ne

¹¹⁵ Akgöz, *Ebû Dâvûd'un Fikhî Görüşleri*, 137-141; Tirmizî, “Tahâret”, 26.

¹¹⁶ Akgöz, *Ebû Dâvûd'un Fikhî Görüşleri*, 148-153; Tirmizî, “Salât”, 136.

¹¹⁷ Akgöz, *Ebû Dâvûd'un Fikhî Görüşleri*, 156-159; Tirmizî, “Hac”, 25.

¹¹⁸ Yıldız, *Tirmizî'nin Cami'inde Fikhü'l-Hadis*, 35-36; Ebû Dâvûd, “Tahâret”, 4.

¹¹⁹ Dinçoğlu, *Ebû Dâvûd'un Sünen'i*, 312-313.

¹²⁰ Itr, *el-İmâmü't-Tirmizî*, 339-345.

¹²¹ Karaman, *İslam Hukukunda İctihad*, 110-111.

kadar sünenler, hadis ilminin çatısı altında incelense de İmam Mâlik gibi muhaddis-fakîhlerin hadis kitapları fikhî ictihadın yer aldığı eserler olduğu gözden kaçırılmamalıdır.

Sünen türü eserler bilhassa fakîhlerin delil olarak kullandığı hadisleri bir araya getirmesinden dolayı bu eserleri tasnif eden müellifler genelde fikhî malumata sahiptir. Bu açıdan incelemede bulunduğumuz Ebû Dâvûd ve Tirmizî'nin muhaddis-fakîhlerden olduğu söylenebilir. Nitekim Ebû Dâvûd'un Bağdat'a yaptığı ilmi seyahatlerde Ahmed b. Hanbel'in sohbet halkasına katılarak ondan fıkıh ve fıkıh usûlü dersler okuması, onun fikhî alandaki bilgi birikimini artırmış ve *Sünen*'inde yeri geldikçe fikhî görüşlerini ortaya koymuştur. Tirmizî de hocası Buhârî'den fıkıh ilmini okumasından dolayı *Sünen*'inde hadislerin sıhhatini belirtmesinin yanında konu ile alakalı fakîhlerin görüş ve ictihatlarına da yer vermiştir. Bu alimler, eserlerinde ahkam hadislerini bir araya getirmelerinin yanı sıra muhaddis-fakîh olmaları açısından fikhî görüşlerini açıklamışlardır. Ancak bunu yaparken eserlerinin özelliğini bozmayacak tarzda bir usul belirlemişlerdir. Tamamen görüşleriyle dolu bir sünen türü meydana getirerek hadisleri geri planda bırakmak istemeyen bu muhaddisler, bab başlıklarında veya hadisler için yaptıkları açıklamalarda fikhî görüşlerini ortaya koymaya çalışmışlardır. Bu şekilde hareket ederek onların nazarında en önemli iki kaynaktan biri olan hadislerle vurgu yapmışlardır. Makalede incelediğimiz görüşler çerçevesinde Ebû Dâvûd, fikhî kanaatini genel olarak bab başlıklarında, hadisler için yaptığı açıklamalarda ve sahâbe uygulamasına atıfta bulunarak belirtmiştir. Tirmizî ise, aynı yöntemleri kullanmakla beraber mezhep imamlarının ictihatlarını ve "ehl-i ilim" tabiriyle zikrettiği alimlerin görüşlerini, hadisleri destekler mahiyette zikrederek fikhî kanaatini belirtmiştir. Bu iki muhaddis-fakîhin fikhî hükümleri ortaya koyma usulleri genel manada bu şekildedir.

Ebû Dâvûd ve Tirmizî muasır iki muhaddis olmalarının yanı sıra Tirmizî, Ebû Dâvûd'un talebesidir. Bu ortak yönlerinden dolayı ilmî yönleri benzerlik göstermektedir. Dolayısıyla fikhî bir hüküm vermede öncelikleri hadisin sıhhat şartları olmuş ve bu hadisi destekleyen sahâbe ve tâbîinden gelen uygulamalar da fikhî görüşlerinin çerçevesini oluşturmuştur. Bu muhaddislerin görüşleri sünenlerinin bab başlıklarında veya hadislerle yaptıkları açıklamalarda kendini göstermektedir. Yaptığımız makale çalışmasıyla söz konusu olan muhaddislerin ittifak ettikleri fikhî görüşlerden bir kısmını incelemeye çalıştık. Esasında ittifak ettikleri görüşleri daha çok olmasına rağmen makalenin sınırlılıkları nedeni ile bu kadarıyla iktifa ettik. Böylece bu muhaddis-fakîhlerin ehl-i hadis alimi olarak benzer fikhî görüşlerinin var olduğu ve daha geniş bir çalışmayla da bunun yapılabileceği imkanı gösterilmiş oldu.

Kaynakça / References

- Ağırakça, Ahmet - Kızılırmak, Sait. "Ebu Dâvud". *Şâmil İslâm Ansiklopedisi*. ed. Duran Kömürcü. İstanbul: Şamil Yayınevi, 2000.
- Akgöz, Mustafa. *Ebû Dâvûd'un Sünen'indeki Fıkî Görüşleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2024.
- Aydınlı, Abdullah. "Ehl-i Hadîs (Hadis)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/507-508. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Aynî, Ebû Muhammed Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed. *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*. thk. Ebü'l-Münzir Halid b. İbrahim. 1-7 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1. Baskı., 1420/1999.
- Bağcı, H. Musa. *Hadis Tarihi (H. İlk Üç Asır)*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1. Baskı., 2009.
- Çakan, İsmail Lütfi. "el-Câmiu's-Sahîh (Tirmizî)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/129-132. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Çakan, İsmail Lütfi. *Hadis Edebiyatı*. İstanbul: M.Ü.İ.F.V. Yayınları, 12. Baskı., 2013.
- Dihlevi, Abdülaziz b. Şah Veliyyullah. *Hüccetullahi'l-Bâliğa*. thk. Seyyid Sabık. 1-2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Ceyl, 1. Baskı., 1426.
- Dinçoğlu, Mehmet. *Ebû Dâvûd'un Sünen'i -Kaynakları ve Tasnif Metodu-*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2. Baskı., 2020.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *Sünen-i Ebî Dâvûd*. thk. Yasir Hasan vd. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Baskı., 1436/2015.
- Ebü'l-Yümn, Mücîrüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Abdirrahmân el-Uleymî el-Makdisî el-Hanbelî. *el-Menhecü'l-Ahmed fî Terâcimi Ashâbi'l-İmâm Ahmed*. thk. Abdülkâdir el-Arnaût. 1-6 Cilt. Beyrut: Dârü Sâder, 1. Baskı., 1997.
- Ertas, Hikmetullah. *Fıkıh Mezhepleriyle Karşılaştırmalı Olarak Tirmizî'nin Hukukçuluğu*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış) Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Görmez, Mehmet. "Fıkhu'l-Hadîs". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/547-549. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Hatîb el-Bağdadi, Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit. *Târîhu Bağdât ev Medineti's-Selam*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 1-17 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1. Baskı., 1422/2001.
- Hattâbî, Ebû Süleymân Hamd (Ahmed) b. Muhammed. *Meâlimü's-Sünen*. thk. Muhammed Râgib et-Tabbâh. 1-4 Cilt. Haleb: Matbaatü'l-İlmiyye, 1. Baskı., 1351.
- İtr, Nureddin. *el-İmâmü't-Tirmizî ve'l-Müvâzenetü beyne Câmihi ve beyne's-Sahîhayn*. y.y.: Matbaatü Lecne et-Te'lîf, 1. Baskı., 1390/1970.

- İbn Ebû Ya'lâ, Ebü'l-Hüseyn Muhammed İbn Ebî Ya'lâ el-Bağdâdî. *Tabakâtü'l-Hanâbile*. thk. Muhammed Hâmid el-Fıkî. 1-2 Cilt. Kahire: Matbaatü's-Sünneti'l-Muhammediyye, 1371/1952.
- İbn Hallikân, Ebü'l-Abbas Şemsüddin Ahmed b. Muhammed b. İbrahim. *Vefayâtü'l-A'yân ve Enbau ebnâi'z-Zaman*. thk. İhsan Abbas. 1-7 Cilt. Beyrut: Darü Sadr, 1972.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd. *el-Muhallâ bi'l-Âsâr fî Şerhi'l-Mücellâ bi'l-İhtisâr*. thk. Abdülğaffâr Süleyman. 1-12 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, t.y.
- İbn Kudâme, Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed. *el-Muğnî*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Abdülfettâh Muhammed el-Hulv. 1-15 Cilt. Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 3. Baskı., 1417/1997.
- İbn Reslân, Şihâbüddîn Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Hüseyin. *Şerhu Sünen-i Ebî Dâvûd*. thk. Hâlid er-Ribât. 1-20 Cilt. Mısır: Dârü'l-Felâh, 1. Baskı., 1437/2016.
- İbn Rüşd, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed. *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1434/2013.
- İbn Teymiyye, Ebu'l-Abbas Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî. *Mecmûu Fetâvâ*. 1-37 Cilt. Suudi Arabistan: y.y., 1425/2004.
- İmamoğlu, Lütfü. *Ebû Dâvud ve Süneni*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2000.
- Kandemir, M. Yaşar. "Ebû Dâvûd es-Sicistânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/119-121. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Kandemir, M. Yaşar. "el-Câmiu's-Sahîh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/114-123. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Kandemir, M. Yaşar. "Tirmizî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/202-204. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Karaman, Hayreddin. *İslam Hukukunda İctihad*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 4. Baskı., 2010.
- Koçyiğit, Talat. *Hadîs Tarihi*. Ankara: A.Ü.İ.F. Yayınları, 1977.
- Kuzudişli, Bekir. *Hadis Tarihi*. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 3. Baskı., 2019.
- Küçük, Raşit. "İsnad". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/154-159. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Nevevî, Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *Tehzîbü'l-Esmâ ve'l-Lügât*. 1-4 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, t.y.

- Öğüt, Salim. "Ehl-i Hadîs (Fıkıh)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/508-512. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Pusmaz, Durak. "Ebû Dâvûd ve Sünen'i". *Diyanet ilmi Dergi* 22/1 (1986), 21-37.
- Sabbağ, Muhammed b. Lutfi . "Ebû Dâvûd Hayatühü ve Sünenühü". *Mecelletü'l-Bühûsi'l-İslamiye* 1/1 (1394), 261-340.
- Sehârenpûrî, Halîl b. Ahmed b. Mecîd. *Bezlü'l-Mechûd fî Halli Ebî Dâvûd*. thk. Takıyyüddîn en-Nedvî. 1-14 Cilt. Hindistan: Merkez eş-Şeyh Ebû'l-Hasen en-Nedvî, 1. Baskı., 1427/2006.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-Eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed. *el-Mebsût*. 1-30 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, t.y.
- Sevgili, Hamit. *İmâm Buhârî'nin Fıkıh Anlayışı*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015.
- Sübkî, Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfî. *Tabakâtü's-Şâfi'iyeti'l-Kübrâ*. thk. Mahmûd Muhammed et-Tanâhî, Abdülfettâh Muhammed el-Hulv. 1-10 Cilt. y.y.: Hicr li't-Tabâ'ati ve'n-Neşr, 2. Baskı., 1413/1992.
- Sübkî, Mahmûd Muhammed Hattâb. *el-Menhelü'l-Azbü'l-Mevrûd*. 1-10 Cilt. Kahire: Matbaatü'l-İstikâme, 1. Baskı., 1351.
- Şîrâzî, Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf. *Tabakâtü'l-Fukahâ*. thk. İhsan Abbas. Beyrut: Dâru'r-Râid el-Arabî, 1. Baskı., 1970.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre. *el-Câmi u's-Sahîh*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 1-6 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Mağribî'l-İslâmî, 1. Baskı., 1996.
- Uğur, Mücteba. *Hadis İlimleri Edebiyatı*. Ankara: TDV Yayınları, 1. Baskı., 1996.
- Yardım, Ali. *Hadîs*. 1-2 Cilt. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı., 1984.
- Yıldız, Oğuzhan. *Tirmizî'nin Cami'inde Fikhü'l-Hadis ve Fakih Muhaddisler*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*. thk. Şuayb el-Arnaûd, vd. 1-25 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 9. Baskı., 1413/1993.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Tezkiratü'l-Huffâz*. thk. Zekerıyyâ Umeyrât. 1-4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Baskı., 1419/1998.